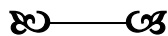

การศึกษาเปรียบเทียบการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เมืองของไทย
และต่างประเทศ*

A COMPARATIVE STUDY OF ELDERS' LIFESTYLE IN URBAN AREAS OF
THAILAND AND FOREIGN COUNTRIES

จาร์วรรณ ขำเพชร
Jaruan Kumpetch
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Srinakharinwirot University
E-mail: kjaruan@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนคลองเตยกับผู้สูงอายุในต่างประเทศ และเพื่อศึกษาการใช้วิถีชีวิตที่เหมาะสมด้านการสร้างที่พักอาศัยในเมือง ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการศึกษา การเก็บข้อมูลจากเอกสาร ในเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเก็บข้อมูลการลงพื้นที่ภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึกกับผู้สูงอายุในชุมชน พื้นที่ศึกษาพื้นที่เมืองคือชุมชนคลองเตย ล็อก 19-22

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองเตยเป็นตำนานของชุมชนแออัดของประเทศไทย ความเป็นมาของชุมชนแห่งนี้กับการก่อสร้างท่าเรือ จากการเวนคืนที่ดินตำบลคลองเตย และบางจาก เพื่อใช้ในกิจการขนส่งทางเรือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2486 และต่อมาได้ยกระดับเป็นท่าเรือแห่งประเทศไทย การใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนคลองเตย ล็อก 19-22 ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่บนแพลตฟอร์มของตึก และมาร่วมกิจกรรมส่วนรวมเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น การศึกษาลักษณะการใช้ชีวิตโดยใช้วิถีชีวิตสำหรับผู้สูงอายุที่คลองเตยหากเทียบกับลักษณะการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยในเมืองของต่างประเทศ พบว่ามีวิถีชีวิตที่ช่วยในการใช้ชีวิตได้มากกว่าได้แก่ที่พักอาศัย และเครื่องมือที่ช่วยการสัญจรให้สะดวกขึ้น แต่ความเป็นชุมชนคลองเตยที่ยังคงมีทุนชุมชนเป็นรากฐานสืบเนื่องถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ; วิถีชีวิต; คลองเตย

*Received February 27, 2022; Revised March 13, 2022; Accepted March 13, 2022

Abstract

The objectives of the study were to compare the lifestyle of elders who lived in Khlong-toei area with the lifestyle of elders who lived in overseas and to study innovation that were suitable for housing construction in urban areas. The methodology was Qualitative, field Research, collecting data from document related to history of community, in terms of socio-economy and culture. The field research was used to collect data through participant observation including in-depth interviewing the elders. The Block 19-22 of Khlong-toei community was used as the unit of the study.

Findings were that Khlong-toei community was one of Thailand's historical slum areas. The history of community was related to the construction of Port and the expropriation of land at Khlong-toei and Bang-Chak sub-districts. The port was constructed for Sea Freight purposes and later was promoted to be 'Port Authority of Thailand'. The elders living in the area mainly stayed in their rooms and only participated in necessary activities. After comparing the lifestyle based on the innovations supported elders between Thailand and foreign countries, the study was found that the efficient innovations that helped elders to live safely were housing tools and transportation aids. However, Khlong-toei community had a community capital which has been the strong foundation of the community until today.

Keywords: Elderly; Innovation; Khlong-toei

บทนำ

พื้นที่เมืองคือพื้นที่ที่มีการปะทะสังสรรค์ของกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งฐานะ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา เพศวัย ภาษา ชนชั้น และสถานภาพ ตลอดจนถึงวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันจะมีความหลากหลายและจะนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมที่จะช่วยขับเคลื่อนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมรูปแบบใหม่ได้ การศึกษาเรื่องเมืองที่ปรากฏ มักจะได้ยินถึงคำว่า “เมืองครอบคลุม” จากภาษาอังกฤษที่ว่า inclusive cities แนวคิดดังกล่าวมีสาระสำคัญเพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาที่เปิดกว้างและตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่หลากหลายในเมือง อันจะสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน หรือ SDGs (Sustainable Development Goals) หมายถึงเมืองที่เท่าเทียมและทั่วถึงอันเป็นหนึ่งสิ่งชีวิตสำคัญในเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เมืองจะต้องมีความเท่าเทียมและ

สร้างโอกาสให้คนได้อย่างเสมอภาค ทั้งการเข้าถึงทรัพยากรของเมืองและผลประโยชน์ที่จะได้จากการพัฒนาอย่างทั่วถึงเพื่อลดการกีดกันคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งออกไปจากสังคมหรือพื้นที่

การขยายตัวของเมืองในประเทศไทยเริ่มต้นจากเมืองโตเดี่ยวเพียงเมืองเดียว คือ กรุงเทพมหานครเนื่องจากมีประชากรมากที่สุดในประเทศไทย โดยการศึกษาการกระจายตัวและเติบโตของเมืองทางด้านสถาปัตยกรรม พบว่ามีลักษณะสำคัญๆ สู่พื้นที่ชนเมืองจนต่อเนื่องกับจังหวัดข้างเคียง โดยการขยายตัวทางทิศใต้เป็นการขยายเพื่ออุตสาหกรรมและคลังสินค้าเป็นส่วนมากเพราะสะดวกกับการติดต่อท่าเรือคลองเตยและการขนส่งตามลำน้ำเจ้าพระยา จากจุดนี้เองที่มีการขยายตัวทางทิศใต้เพื่อนำไปสู่เส้นทางการค้าขนส่งสินค้าออกทางทะเลโดยเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้ผู้คนเข้ามาเพื่อเป็นแรงงานในบริเวณท่าเรือคลองเตยจำนวนมากซึ่งแตกต่างจากการขยายตัวไปทางทิศตะวันตกที่ค่อนข้างช้า เพราะพื้นที่โดยรอบยังคงเป็นสวนผลไม้และไม่อยู่และพื้นที่ในการอยู่อาศัยเสียครึ่งหนึ่งกว่าการใช้ที่ดินทั้งหมด การขยายตัวดังกล่าวเพื่อรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรม ที่เริ่มในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2504 ที่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นปีแรก และมุ่งหวังที่จะก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในภาคประชาชน แต่การพัฒนาตามแผนพัฒนาต่อเนื่องมาพบว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งหวังจะก่อให้เกิดความเท่าเทียมกัน กลับกลับทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจของผู้คนที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่ที่แตกต่างกันมากขึ้น โดยยังมีการเร่งใช้แผนพัฒนามากขึ้นเท่าใด ความเจริญและผลของการพัฒนายังกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและเมืองบริวารมากขึ้น ส่งผลให้กรุงเทพมหานครเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วกลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา สาธารณสุข การเมือง ตลอดจนการพาณิชย์และอุตสาหกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ลักษณะของการพึ่งพาในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงเทคโนโลยีจึงเข้ามาสู่ส่วนกลางแทบทั้งสิ้น

พื้นที่เมืองแห่งหนึ่งในกรุงเทพคือคลองเตย ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาตามการคาดหวังเพื่อยกระดับเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีความเป็นมาเล่าถึงการก่อกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2786 โดยการเวนคืนที่ดินตอนปากคลองพระโขนงมีเนื้อที่ทั้งสิ้น 2,259 ไร่ 2 งาน 72.05 ตารางวา เพื่อใช้พัฒนาด้านบริการขนส่งท่าเรือและเพื่อยกระดับเป็นการท่าเรือแห่งประเทศไทยมีฐานะเป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงคมนาคม และต่อมาการทำเรือแห่งประเทศไทยมีนโยบายการใช้ที่ดินแห่งนี้เพื่อสร้างท่าจอดเรือและท่าโกดังสำหรับการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ แต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นอุปสรรคในการขยายท่าเรือ โครงการขยายท่าเรือจึงหยุดชะงักมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2495 ได้มีการขยายท่าจอดเรืออีกครั้งหนึ่งและในปี พ.ศ. 2525 การท่าเรือแห่งประเทศไทยมีท่าจอดเรือใหญ่พอที่เรือเดินสมุทรสามารถจอดขนถ่าย

สินค้าได้คราวละ 13 ลำ พร้อมกัน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514) จากการศึกษาถึงความเป็นมาหรือการก่อเกิดของชุมชนคลองเตยที่กล่าวว่าเป็นตำนานของชุมชนแออัดในประเทศไทยนั้น ข้อมูลพบว่าจากการเวนคืนที่ดินจำนวน 2,259 ไร่ ในขณะนั้นนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงเพียง 400 ไร่เท่านั้น ซึ่งกิจกรรมของการทำเรื่องจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และที่ดินที่ถูกเวนคืนไว้แล้วแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จึงทำให้มีผู้นอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก บ้างก็มาจากต่างจังหวัดโดยตรงเพื่อเข้ามาหางานทำ บ้างก็อพยพมาจากการกวาดล้างแหล่งเสื่อมโทรมแหล่งอื่นในกรุงเทพฯ มีการตั้งเป็นชุมชนขึ้นหลายชุมชน เช่น ชุมชนริมคลองสามัคคี ชุมชนหลังอาคารทวิข (สัสมร่วมใจพัฒนา) ชุมชนวัดคลองเตย เป็นต้น เหตุผลสนับสนุนส่วนหนึ่งที่ผู้คนเข้ามาในคลองเตยจำนวนมากเพราะกองทัพสหรัฐมีความต้องการแรงงานในการจัดตั้งฐานทัพ ตลอดจนทำงานต่างๆ ภายในที่ตั้งจึงทำให้ผู้คนในต่างจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครหลังไหลเข้ามาหางานทำด้วยค่าแรงที่สูง ในขณะที่การทำเรื่องก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับแรงงานที่นำมาก่อสร้างท่าเรือเสร็จแล้วไม่ยอมกลับพากันยึดแคมป์คนงานเป็นที่พักอาศัยและประกอบอาชีพต่อเนื่องจนกลายเป็นชุมชนย่อย ๆ ขึ้นมาบนที่ดินของการทำเรือ ลำดับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคลองเตยจึงพัวพันอยู่กับการถูกคำสั่งให้รื้อย้ายออกไปจากบริเวณพื้นที่ของการทำเรือเพื่อนำพื้นที่ดินมาก่อสร้างและใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจการของการทำเรืออย่างต่อเนื่อง

จากภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนคลองเตยในอดีตที่สืบค้นหลงเหลือในปัจจุบัน เราจะมองเห็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นอาคารพักอาศัยถูกปลูกสร้างขึ้นมา มีลักษณะไม่ถาวร ไม่มีระเบียบ และมีความแออัด แต่ก็เนื่องจากการทำเรือฯ ไม่อนุญาตให้มีการสร้างแบบถาวรขึ้น ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจของชาวชุมชน จึงส่งผลต่อการสร้างที่อยู่อาศัยที่ไม่มีความแข็งแรงและปลูกกันอยู่อย่างแออัด ผิดสุขลักษณะ สถาบันมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) และคณะสังคมสังเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนคลองเตย ใน พ.ศ.2516 ได้ดำเนินการสำรวจในรูปแบบ House to House surveys และสรุปประเด็นที่สามารถสะท้อนถึงลักษณะสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของคลองเตยได้ว่า “ข้อมูลด้านครอบครัวและสังคมชุมชนคลองเตยไม่มีความแตกต่างทางด้านศาสนาและเชื้อชาติ และการกระจายของอายุ เพศ และระดับรายได้อยู่ในเกณฑ์ดี ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มีความสัมพันธ์ทางครอบครัว การมีงานทำ รวมถึงทัศนคติที่ดีต่อชุมชนของตนเอง จำนวนประชากรในแต่ละครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 5 และพบว่าไม่มีปัญหาการว่างงาน แต่ปัญหาที่พบ คือ การมีงานที่มีรายได้น้อย จึงไม่สามารถที่จะจ่ายเพื่อที่อยู่อาศัยหรือสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น และการที่มีรายได้น้อยส่งผลต่อการศึกษาของเด็กและปัญหาสุขภาพตามมาอีกด้วย ชุมชนคลองเตยมีอัตราการขยายตัวสูงทั้งจากอัตราการเกิด และอัตราการย้ายถิ่นที่เข้ามาในพื้นที่สูง ผู้อยู่ในพื้นที่เป็นระยะ

เวลานานติดต่อกันมากกว่า 30 ปี สะท้อนให้เห็นถึงขนาดมาตรการในการควบคุมการตั้งถิ่นฐาน ที่เกิดการหยั่งรากลึกในทางเศรษฐกิจและสังคมลงในพื้นที่”

เป็นที่ทราบกันว่าสถานการณ์ผู้สูงอายุของโลกมีแนวโน้มที่สูงขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรที่ทุกสังคมทั่วโลกได้เผชิญกับสถานการณ์ผู้สูงอายุมีอัตราเพิ่มขึ้น โดยรายงานของธนาคารโลก พบว่าภูมิภาคเอเชียเป็นภูมิภาคที่จะก้าวสู่สังคมผู้สูงวัยมากกว่าภูมิภาคอื่นๆ ภายในปี พ.ศ. 2583 นี้ จะส่งผลทำให้ตลาดแรงงานลดลงร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมดในภูมิภาคเอเชีย จากการคาดการณ์สัดส่วนของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนรวมทั้งจีน เกาหลี ญี่ปุ่น ในพ.ศ. 2453-2568 พบว่าญี่ปุ่นจะมีอัตราผู้สูงอายुर้อยละ 33.39 เกาหลีร้อยละ 18.49 จีนร้อยละ 15.61 ไทยร้อยละ 15.36 สิงคโปร์ร้อยละ 13.38 และอินโดนีเซียร้อยละ 10.04 (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน. กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2558) จนกระทั่งถึงปัจจุบันจะพบว่าจำนวนผู้สูงอายุมีอัตราส่วนเพิ่มขึ้น โดยประเทศสิงคโปร์มีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นจำนวนร้อยละ 18.7 เป็นอันดับหนึ่งในอาเซียนที่มีผู้สูงอายุมากที่สุด รองลงมาคือประเทศไทยที่มีประชากรสูงอายुर้อยละ 16.5 หรือ 11 ล้านคนจากประชากร 65.9 ล้านคน (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2559)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้คาดการณ์สัดส่วนของผู้สูงอายุต่อจำนวนประชากรว่าในปี พ.ศ. 2573 จะมีผู้สูงอายुर้อยละ 19.12 และในพ.ศ. 2583 จะมีผู้สูงอายुर้อยละ 32.12 ของประชากรทั้งหมดในประเทศไทย จึงนับว่าเป็นสถานการณ์ของผู้สูงอายุที่ทุกภาคส่วนต้องให้ความสนใจเพราะประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยโดยสมบูรณ์นั่นคือสัดส่วนประชากรสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) เพิ่มขึ้นร้อยละ 20 และจากทิศทางการพัฒนาตามกระแสโลกโดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ที่นำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนครอบคลุม 17 เป้าหมาย ทั้งกำจัดความยากจน ลดความหิวโหย สร้างความเท่าเทียมทางการศึกษาและความเท่าเทียมทางเพศ มีน้ำและอากาศสะอาด ฯลฯ รวมทั้งการมีที่พักอาศัยและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการใช้ชีวิต โดยองค์การระดับโลกพยายามที่จะให้ทุกประเทศทั่วโลกที่มีการพัฒนามาจะต้องไม่ทอดทิ้งใครไว้เบื้องหลังแม้แต่คนเดียว ดังที่ปรากฏเป็นนโยบายการพัฒนาของประเทศไทยว่า No One Left Behind แต่สถานการณ์การพัฒนาของโลกที่ผู้คนส่วนใหญ่ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นที่เข้ามาอยู่อาศัยในเมือง ชีวิตของคนในเมืองโดยเฉพาะผู้สูงอายุจะต้องใช้ชีวิตท่ามกลางสังคมเมืองที่ขาดการดูแลและนวัตกรรมเพียงพอที่ใช้ในชีวิต

ทั้งนี้ นวัตกรรม หมายถึง ความคิดการปฏิบัติหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อนหรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้นเมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานได้ผลดีมีประสิทธิภาพประสิทธิผลสูง

กว่าเดิมทั้งยังช่วยประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย Rogers ได้ให้ความหมายของนวัตกรรม (Innovation) ว่านวัตกรรม คือความคิดการกระทำหรือวัตถุใหม่ๆ ซึ่งถูกระบุว่าเป็นสิ่งใหม่ๆ ด้วยตัวบุคคลแต่ละคนหรืออื่นๆ ของการยอมรับในสังคม (Innovation is a no idea, practice all object, that is perceived at new by the individual all other unit of adoption) ดังนั้น นวัตกรรมอาจหมายถึง สิ่งใหม่ๆ ดังต่อไปนี้ 1) สิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยทำมาก่อนเลย 2) สิ่งใหม่ที่ทำมาแล้วในอดีตและได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ 3) สิ่งใหม่ที่มีการพัฒนาจากของเก่าที่มีอยู่เดิม ข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับผู้สูงอายุในเมืองจะนำเสนอนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย ดังตัวอย่างการนำเสนอเรื่อง Senior Co-housing โดยนายแพทย์สันต์ ใจยอดศิลป์ ว่า Senior Co-housing หมายถึงรูปแบบชุมชนที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่คนทีวางแผนจะอยู่อาศัยเป็นผู้ที่รู้จักกันมาก่อนหรือมาทำความรู้จักกันก่อน และตกลงกันในทิศทางหลักของชุมชนที่จะจัดตั้งขึ้นและตั้งอยู่ใกล้กับ Wellness We Care Center ที่อำเภอฉะเชิงเทรา จังหวัดสระบุรี แม้ว่าสภาพแวดล้อมของ Senior Co-housing ลักษณะนี้เป็นการนำเสนอลักษณะของการบริหารจัดการว่าเมื่อผู้คนที่เป็นผู้สูงวัยตกลงที่จะไปใช้ชีวิตร่วมกันทั้งคนที่รู้จักกันมาก่อนหรือคนที่ไม่รู้จักจะมีการออกแบบ Co-housing ที่ร่วมกันว่าลักษณะขอบเขตอาคารหรือระบบกฎเกณฑ์ภายในชุมชนว่าต้องมีลักษณะไหนรวมถึงแนวคิดในการบริหารจัดการร่วมกัน ทั้งนี้นอกจากที่ผู้อาศัยของผู้สูงอายุอีกหลายประการที่พบคือ คือโครงการสวทคณิวิาส ดำเนินการโดยสภาภาคไทย ตั้งอยู่ที่ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ อันประกอบไปด้วยอาคารที่พักอาศัย และอาคารเพื่อการบริหารจัดการ รวมทั้งการให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุข เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสภาพที่ดี (Active aging)

พื้นที่ชุมชนคลองเตยเป็นพื้นที่แห่งหนึ่งในเมืองที่มีจำนวนผู้สูงอายุอยู่จำนวนมาก ด้วยความเป็นมาของพื้นที่ที่ผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในระยะเวลาที่ผ่านมาเนิ่นนานจนกระทั่งมีครอบครัวและลูกหลานที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น และยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน แม้ว่าในชุมชนคลองเตยจะได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมากแล้วก็ตามแต่ด้วยสภาพอาคารที่พักอาศัยที่ก่อสร้างมาเป็นระยะเวลานานทำให้ไม่เหมาะสมในการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในภาวการณ์ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนคลองเตยกับผู้สูงอายุในต่างประเทศ
2. เพื่อศึกษาการใช้นวัตกรรมที่เหมาะสมด้านการสร้างที่พักอาศัยในเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่เมืองของไทยและต่างประเทศ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งการค้นคว้าจากเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เรื่องชุมชนคลองเตย ด้วยชุมชนคลองเตยคือพื้นที่ชุมชนแออัดที่เป็นตำนานจากการขยายตัวและเติบโตของพื้นที่เมืองกรุงเทพมหานคร ข้อมูลเอกสารด้านนโยบายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับการขยายตัวของพื้นที่เมืองโดยเฉพาะการสร้างท่าเรือคลองเตย วิธีการศึกษาการรวบรวมข้อมูลคือการลงพื้นที่ภาคสนาม (Field Research) โดยใช้วิธีการการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) กับผู้สูงอายุในชุมชนคลองเตยที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป และอาศัยอยู่ในชุมชนมาไม่ต่ำกว่า 30 ปี และเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นไม่น้อยกว่าปีละ 3 ครั้ง รวมทั้งผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตประจำวันพักผ่อนหรือทำกิจกรรมบริเวณด้านหน้าแฟลตสม่ำเสมอไม่ต่ำกว่าวันละ 4 ชั่วโมง โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน 6 คนที่มีอายุตั้งแต่ 60-80 ปี ทั้งชายและหญิง และนำข้อมูลผู้สูงอายุที่คลองเตยไปเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุในประเทศสิงคโปร์ที่มีที่พักอาศัยแบบรวมกลุ่มหรือแฟลตที่ทางการสร้างให้ รวมถึงการมีเทคโนโลยีนวัตกรรมการใช้ชีวิตในพื้นที่เมือง

ผลการวิจัย

สำหรับการศึกษาผู้สูงอายุในเมืองสำหรับประเทศไทย การให้ความหมายของผู้สูงอายุตามองค์การอนามัยโลกและพระราชบัญญัติผู้สูงอายุฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2546 ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และได้มีการให้ความหมายของผู้สูงอายุนี้เป็นการกำหนดช่วงที่ผู้สูงอายุมีโอกาสเริ่มได้รับสิทธิต่างๆ จากทางราชการด้วย ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชรา” ว่า แก่ด้วยอายุ ชำรุด ทрудโทรม แต่คำนี้ไม่เป็นที่ยอมรับเพราะก่อให้เกิดความหดหู่ใจ นอกจากนี้การแบ่งช่วงวัยของผู้สูงอายุยังสามารถแบ่งย่อยออกไปในแต่ละช่วงของกลุ่มอายุว่าเป็นผู้สูงอายุตอนต้น ตอนกลาง หรือตอนปลายได้อีกด้วย ทั้งนี้ยังมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่สามารถจำแนกผู้สูงอายุออกไปได้ทั้งทฤษฎีทางชีววิทยา ทฤษฎีทางจิตวิทยา และทฤษฎีทางสังคมวิทยา ทั้งนี้กระบวนการสูงอายุเป็นกระบวนการที่มีความเป็นพลวัตภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างของแต่ละสังคมซึ่งเป็นผู้ให้ความหมายหรือตีความการรับรู้เกี่ยวกับการสูงอายุ (สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ, 2559) ทำให้อายุเริ่มต้น ที่ใช้ในการนิยามผู้สูงอายุหรือระบุถึงการเข้าสู่ความสูงอายุของบุคคลที่ใช้กันอยู่ปัจจุบันไม่สามารถอธิบายถึงหลักการและเหตุผลที่ชัดเจนหรือข้อตกลงหรือเกณฑ์ข้อตกลงที่เป็นสากล โดยทั่วไปพิจารณาจากองค์ประกอบในด้าน

ต่างๆ เช่น การสูงอายุตามวัยหรือปฏิทินที่ผ่านไป สภาพร่างกายและความสามารถในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการใช้ชีวิต การเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาททางสังคม (สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2553) อย่างไรก็ตามการทำความเข้าใจในเรื่องของสูงอายุมักจะอธิบายในเชิงปรากฏการณ์เชิงลบว่าเป็นช่วงของพัฒนาการของร่างกายที่เสื่อมถอย หรือเสื่อมโทรม หรือว่าสึกหรอง หรือมักจะถูกให้คำนิยามในเชิงตีความว่าไม่มีประโยชน์ หรือการพึ่งพาตนเองได้น้อยนั้นคือสิ่งที่ผู้สูงอายุนิยามในด้านลบ และจะนำไปสู่การทำความเข้าใจของผู้คนว่าวัยผู้สูงอายุ ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะนำไปผูกติดกับอายุจากการทำงาน แต่ความจริงอายุที่หยุดทำงานหรืออายุที่เกษียณในทางปฏิบัติมีแนวโน้มอยู่ในช่วงที่เร็วขึ้น ฉะนั้นนี้ได้หมายความว่าผู้สูงอายุจะใช้ตัวชี้วัดในเรื่องของอายุการทำงานอย่างเดียว (เฉลิมพล แจ่มจันทร์, 2555)

สำหรับผู้สูงอายุในต่างประเทศที่จะนำเสนอตามลำดับต่อไปนี้จะนำเสนอตัวอย่างของสิงคโปร์ และฮ่องกง ซึ่งนวัตกรรมที่พักอาศัยของสิงคโปร์ คือ Kampung Admiralty ซึ่งเป็นที่พักสำหรับตอบโจทย์สังคมผู้สูงอายุได้โดยลักษณะของกัมปง (Kampung) เป็นคำที่มาจากภาษามลายูแปลว่า ที่อยู่อาศัยแบบง่ายๆ และเป็นคำที่มักจะใช้อยู่ในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซียและสิงคโปร์ ลักษณะของ Kampung Admiralty คือเป็นอาคารลักษณะแบบ Mix Use ที่รัฐบาลสิงคโปร์นำมาสร้างสำหรับผู้เกษียณอายุ บ้านพักคนชราอย่างเป็นทางการแห่งแรกของสิงคโปร์ ด้วยอาคารแห่งนี้มีราคาถึง 30 ล้าน สิงคโปร์ดอลลาร์เพื่อพัฒนาให้กับผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตหลังเกษียณในพื้นที่ที่เหมาะสม (Age in Place) ตามที่นายแพทย์สันต์ ใจยอดศิลป์ (2556-2558) ได้นำมาพัฒนาพื้นที่แถบบริเวณเขาใหญ่ตามโครงการ Senior Co-housing แต่ลักษณะของ Kampung Admiralty จากเอกสารที่เผยแพร่โดย The Cloud นำเสนอโดย สัมฉุน มะลิกุล (2562) ได้นำภาพของ Kampung Admiralty มาทำให้เข้าใจกันได้ง่ายๆ ว่าเป็นบ้านที่อยู่ในเขต Admiralty โดยมีลักษณะอาคารแบบ Mixed-use ที่รัฐบาลสิงคโปร์ได้นำมาสร้างสำหรับผู้เกษียณอายุ (First Retirement Village) หรือบ้านพักคนชราอย่างเป็นทางการแห่งแรกของสิงคโปร์ ที่จะพัฒนาให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตหลังเกษียณในพื้นที่ที่เหมาะสม (Age in Place) ซึ่งลักษณะของการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวคิดของ Age in Place (Wai Chiong Loke, 2017)

สำหรับลักษณะที่อยู่อาศัยของฮ่องกง เรียกว่า "iHome" โดยความร่วมมือกับสมาคมการเคหะแห่งฮ่องกง (HKHS) และมหาวิทยาลัยโพลีเทคนิคฮ่องกงแสดงเทคโนโลยีการตรวจสอบสุขภาพและความปลอดภัยต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ ศูนย์การสำรวจบ้าน MIND-Friendly เพื่อส่งเสริมแนวคิดของบ้านที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคสมองเสื่อม ด้วยการสาธิตผลิตภัณฑ์ไฮเทครวมถึงเครื่องมือช่วยเหลือและแกดเจ็ตที่แตกต่างกัน และได้มีการเร่งความพยายามในการส่งเสริม Geotechnology ในฮ่องกง

(Tiffany NG, 2017) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการพยายามนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการส่งเสริม พัฒนานวัตกรรมที่ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุดีขึ้น

ผู้สูงอายุภายในเมืองใช้ชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากในชนบท ยิ่งหากเป็นชุมชนคลองเตยที่พื้นที่ถูกก่อตั้งมาเป็นระยะเวลานาน ลักษณะเป็นอาคารสูง 5 ชั้น ไม่มีลิฟต์ในการโดยสารใช้บันไดในการเชื่อมต่อระหว่างชั้น ไม่มีพื้นที่ส่วนรวมที่จะใช้ในแต่ละอาคาร ยกเว้นบางชุมชนที่มีพื้นที่กลางที่จัดสรรมาให้ใช้ร่วมกันใช้มักเพื่อเล่นกีฬาหรือกิจกรรมประจำปีของชุมชน เช่นตักบาตรเท่านั้น ฉะนั้นการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุในเมืองหากพูดถึงนวัตกรรมที่จะมาใช้ในการอำนวยความสะดวกในชีวิต จะมีแตกต่างกันออกไป

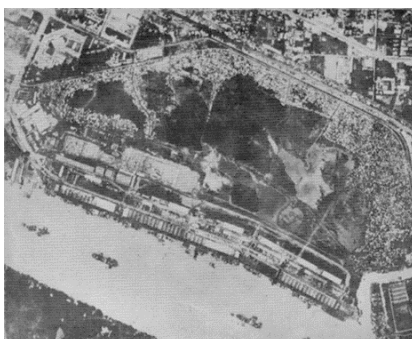
สำหรับลักษณะที่อยู่อาศัยของฮ่องกง เรียกว่า "iHome" โดยความร่วมมือกับสมาคมการเคหะแห่งฮ่องกง (HKHS) และมหาวิทยาลัยโพลีเทคนิคฮ่องกงแสดงเทคโนโลยีการตรวจสอบสุขภาพและความปลอดภัยต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ ศูนย์การสำรวจบ้าน MIND-Friendly เพื่อส่งเสริมแนวคิดของบ้านที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคสมองเสื่อม ด้วยการสาธิตผลิตภัณฑ์ไฮเทครวมถึงเครื่องมือช่วยเหลือและแกดเจ็ตที่แตกต่างกัน และได้มีการเร่งความพยายามในการส่งเสริม Geotechnology ในฮ่องกง (Tiffany NG, 2017) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการพยายามนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการส่งเสริม พัฒนานวัตกรรมที่ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุดีขึ้น

นวัตกรรมที่ปักอาศัยเน้นความกลมกลืนกับการใช้งาน ความสะดวกและมีเทคโนโลยีเพื่อช่วยให้รู้สึกปลอดภัยรวมทั้งวิทยาการการแพทย์ แต่ทั้งนี้นวัตกรรมที่ชุมชนคลองเตยที่ผู้คนมาจากภูมิลาเนาที่หลากหลาย กลับส่งผลให้มีต้นทุนทางวัฒนธรรม ที่เป็นนวัตกรรมด้านทุนชุมชน และส่งผลดีต่อความเป็นปึกแผ่นและความเข้าใจกันของผู้คน

อภิปรายผลการวิจัย

การอธิบายถึงผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองโดยใช้พื้นที่คลองเตยเป็นสิ่งอธิบาย หากจะให้สัมพันธ์กับเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ และสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตในเมืองใช้นวัตกรรมกับผู้สูงอายุ จะพบว่าองค์การอนามัยโลกเป็นผู้พัฒนาแนวคิดเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุขึ้นในปี พ.ศ. 2548 เพื่อให้กลุ่มผู้สูงอายุมีศักยภาพและใช้ชีวิตได้ตามปกติ ตามศักยภาพของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน ดังนั้น แนวคิดเมืองที่เป็นมิตรกับผู้สูงจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดพลุดีปลิง (Active aging) ซึ่งเป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญขององค์การอนามัยโลก เพื่อพัฒนาเมืองให้เป็นมิตรกับผู้สูงอายุที่สำคัญครอบคลุม 8 ประเด็นทั้งในเชิงมิติทางกายภาพ เช่น ระบบการขนส่ง สถานที่และที่อยู่อาศัย และมิติทางสังคม ที่สะท้อนออกมาในเรื่องของการเข้าถึงและโอกาสในการเข้ารับสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความเท่าเทียมกัน

และทั้งสองมิติต้องมีความเชื่อมโยงกันเป็นอย่างมาก (วิลาพร พงศ์เกียรติศิริ และคณะ, 2559)

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ท่าเรือและชุมชนคลองเตย พ.ศ. 2514

สำหรับนวัตกรรมด้านอื่น ๆ ที่ ปรากฏในบริบทสำหรับผู้สูงอายุในคลองเตย คือนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชน จะพบภายในชุมชนคลองเตยต้นทุนของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่จำนวนมากหรือเกือบทั้งสิ้นอยู่ในต่างจังหวัด จนกระทั่งรุ่นลูก รุ่นหลานในปัจจุบันจึงกลายเป็นคนคลองเตยแต่กำเนิด จากการที่คนในพื้นที่เป็นบุคคลที่มาจากต่างจังหวัด จึงมีทุนชุมชนที่ติดตัวและช่วยสร้างเสริมคุณภาพชีวิต ต่อยอดและการใช้ชีวิตของผู้คน ได้แก่ การจัดงานประเพณีพิธีกรรมความเชื่อของไทย เช่น ประเพณีรดน้ำสงกรานต์ นอกจากนั้นยังเปิดพื้นที่สาธารณะให้เกิดการถ่ายทอดให้ลูกหลานได้เรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมการทำขนมไทย การขับร้อง งานประดิษฐ์หรืองานจักสานที่ผู้สูงอายุนำมาถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน ความร่วมมือทางชุมชนเป็นทุนทางสังคมอีกประการ ที่สามารถนำมาต่อยอดในเชิงนวัตกรรม โดยคนในชุมชนคือบุคคลที่ช่วยงานกันอย่างจริงจัง ซึ่งแตกต่างจากภาพภายนอกที่มองว่าคนในเมืองจะไม่สนใจกัน แต่ในชุมชนคลองเตย คนในชุมชนเมื่อมีกิจกรรมหรือมีงานก็จะมาร่วมงานกัน โดยเฉพาะกรรมการในชุมชนเป็นกำลังหลักสำคัญ และคอยแจ้งในสมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะผู้สูงอายุมาร่วมงาน หรือให้ลูกหลานพามารดน้ำขอพรตามแต่เทศกาล

องค์ความรู้จากการวิจัย

1) ชุมชนคลองเตยที่เป็นตัวแทนของชุมชนในพื้นที่เมือง มีสภาพและลักษณะความเป็นมาเนื่องจากนโยบายการขยายพื้นที่และการก่อสร้างท่าเรือคลองเตย ที่เชื่อมโยงไปถึงสงครามโลก การเข้ามาของผู้คนเพื่อมาเป็นแรงงานและมุ่งหาคุณภาพชีวิตที่ดี การอยู่ต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาผ่านขั้นตอนการถูกไล่รื้อ การให้อพยพเพื่อขอคืนพื้นที่หรือกระทั่งเกิดเหตุไฟไหม้ที่รุนแรง การอยู่ต่อเนื่องที่ยาวนานประกอบกับคุณภาพชีวิตหรือการ

สร้างที่พักอาศัยไว้ในราคาถูกหรือการสร้างแบบต่อเติมให้เพียงพอได้ จนกระทั่งครอบครัวมีการขยายและเพิ่มจำนวนมากขึ้น

2) จากการขยายตัวของความเป็นเมืองที่สอดคล้องกับปัจจัยการหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมืองของผู้คน ซึ่งกระทบต่อการบริหารจัดการประชากรในเมืองที่เพิ่มสูงขึ้น และการเติบโตของเมืองเชิงกายภาพทำให้ที่พักส่วนใหญ่ภายในเมืองไม่ได้มาตรฐานในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้พักอาศัย เกิดการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนแออัด อีกทั้งการเป็นสังคมผู้สูงในประเทศไทยส่งผลให้ปัญหาเรื่องที่พักอาศัยเป็นเรื่องที่สมควรแก่การตระหนักมากยิ่งขึ้น เนื่องจากส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุในการใช้ชีวิตเป็นอย่างมาก ซึ่งเห็นได้จากชุมชนคลองเตยที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น ไม่มีลิฟต์ มีพื้นที่ส่วนกลางที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ไม่มีระบบรักษาความปลอดภัยที่ดี เป็นต้น

3) การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุทำให้นานาประเทศตระหนักถึงการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีต่อผู้สูงอายุ อย่างการนำนวัตกรรมมาใช้ในการสร้างที่พักที่เหมาะสมต่อผู้สูงอายุ เช่น ในประเทศสิงคโปร์ หรือ ประเทศฮ่องกง ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุโดยเฉพาะ

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2558). รายงานประจำปี 2558. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนศาสตร์และแผนงาน.
- เฉลิมพล แจ่มจันทร์. (2555). มโนทัศน์ใหม่ของ “นิยามผู้สูงอายุ” และ “อายุเกษียณ” : ทำไม่ต้อง 60 ปี เปลี่ยนได้หรือไม่. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2514). การสำรวจวิจัยทางสังคมสงเคราะห์บริเวณแหล่งเสื่อมโทรมคลองเตย จังหวัดพระนคร. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2559). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย 2559. นครปฐม: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- วิราภรณ์ โพธิศิริ และคณะ. (2559). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาต้นแบบของการบูรณาการระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัมฉุน มะลิกุล. (2562). ชราแลนด์ บ้านพักคนชราที่พลิกทุกสิ่งอำนวยความสะดวกขึ้นเป็นแนวตั้งทางเลื้อยใหม่ของชาวสิงคโปร์วัยเกษียณที่ตอบโจทย์สังคมผู้สูงอายุ. สืบค้น 25 กุมภาพันธ์ 2565, จาก <https://readthecloud.co/kampung-admiralty-retirement-village-singapore/>

- สโรชพันธุ์ สุภาวรรณ. (2559). ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันกับการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้สูงอายุ. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 42(2), 34-58.
- สันต์ ใจยอดศิลป์. (2558). *เล่าความคืบหน้า Senior Co-Housing*. สืบค้น 25 กุมภาพันธ์ 2565, จาก <http://visitdrsant.blogspot.com/2015/01/senior-co-housing.html>
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2553). บทบรรณาธิการ: การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เพื่อการวิจัยผู้สูงอายุ ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ และสวรัย บุญยमानนท์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2553: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย*. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.
- อรรถัย กักพล. (2559). *Urbanization: เมื่อ "เมือง" กลายเป็นโจทย์ของการบริหารจัดการท้องถิ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- Rogers, E. M. (1962). *Diffusion of innovations*. New York: Free Press of Glencoe.
- Tiffany N.G. (2017). *Policy measures to promote smart elderly care services in selected places*. Hongkong: Research Office Information Services Division Legislative Council Secretaria.
- Wai Chiong Loke. (2017). *The future of healthcare for Singapore's ageing population*. Retrieved February 25, 2022, from <https://sbr.com.sg/healthcare/commentary/future-healthcare/singapores-ageing-population>